

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ОЦІНКИ

CURRENT SITUATION OF FOOD SECURITY OF UKRAINE AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ITS EVALUATION

У статті досліджено особливості методичного забезпечення оцінки стану продовольчої безпеки в Україні. Розглянуто ключові нормативно-правові акти у сфері регулювання оцінки продовольчої безпеки держави. Проведено оцінку стану продовольчої безпеки на основі статистичних даних за показниками та їхніми граничними значеннями, що містяться в розроблених методичних рекомендаціях органів державної влади й управління України. Представлено результати оцінки таких показників продовольчої безпеки, як добова енергетична цінність раціону; достатність споживання в розрізі основних видів продовольства; достатність державних запасів продовольчого зерна; економічна доступність продуктів харчування; диференціація вартості продуктів харчування за соціальними групами; ємність внутрішнього ринку; продовольча незалежність за продуктами харчування. Сформульовано висновки щодо сучасних тенденцій продовольчої безпеки держави. Проведено об'єктивний критичний аналіз та доведено недосконалість методичної бази оцінки продовольчої безпеки, результати якої не дають змоги створити надійну та повну базу для розроблення стратегії продовольчої безпеки держави і прийняття відповідних стратегічних рішень. Надано основні рекомендації щодо вдосконалення аналітичної бази для формування стратегії продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, методичні підходи, аналіз та оцінка стану продовольчої безпеки.

В статье исследованы особенности методического обеспечения оценки состояния продовольственной безопасности в Украине. Рассмотрены ключевые нормативно-

правовые акты в сфере регулирования оценки продовольственной безопасности государства. Проведена оценка состояния продовольственной безопасности на основе статистических данных по показателям и их предельным значениям, содержащимся в разработанных методических рекомендациях органов государственной власти и управления Украины. Представлены результаты оценки таких показателей продовольственной безопасности, как суточная энергетическая ценность рациона; достаточность потребления в разрезе основных видов продовольствия; достаточность государственных запасов продовольственного зерна; экономическая доступность продуктов питания; дифференциация стоимости продуктов питания по социальным группам; емкость внутреннего рынка; продовольственная независимость по продуктам питания. Сформулированы выводы о современных тенденциях продовольственной безопасности государства. Проведен объективный критический анализ и доказано несовершенство методической базы оценки продовольственной безопасности, результаты которой не позволяют создать надежную и полную базу для разработки стратегии продовольственной безопасности государства и принятия соответствующих стратегических решений. Предоставлены основные рекомендации по совершенствованию аналитической базы для формирования стратегии продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, методические подходы, анализ и оценка состояния продовольственной безопасности.

УДК 338.439.02

Мостова А.Д.

к.е.н., старший викладач кафедри міжнародного маркетингу
Університет імені Альфреда Нобеля

Mostova Anastasiia

Alfred Nobel University

The article analyzes modern methodological support for the analysis of the state of food security in Ukraine. The main methodological approaches to the assessment of food security in accordance with the regulation documents are investigated. The state of food security is estimated on the basis of statistical data on indicators and their limit values contained in the developed methodological recommendations of public authorities and management of Ukraine. The main reasons of the threats of food security are systemized. There are presented the results of the assessment of such food security indicators, as: the daily energy value of the diet; the sufficiency of consumption in the context of the main types of food; the adequacy of the state's food grain reserves; the economical availability of food; the differentiation of the cost of food by social groups; the domestic market capacity; the food independence by products. The conclusions on current trends of the state food security are formulated. It is established that the main threats to the food security of the state are the imbalanced consumption of food and low solvency of the population. Malnutrition in food groups such as meat, milk, fish, fruits and berries is reported. The high differentiation of the level of living of the population by social groups and the economic inaccessibility of food due to low and unstable incomes of the Ukrainian people, rising consumer prices for foodstuffs at a faster rate than incomes, does not allow to ensure food security at a sufficient level for high-quality and complete nutrition of the population. The advantages and disadvantages of the existing methods of analysis of the state of food security of the country from the point of view of further development of the food security strategy are highlighted. The methodological base for defining a food security strategy and making appropriate strategic decisions has been identified. It is proved that the food security assessment is carried out in a fragmentary way with the inability to identify the problem components and identify priority areas of strategic planning. Basic recommendations to improve the analytical framework for the formulation of a food security strategy are given in the article.

Key words: food security, methodological approaches, analysis and assessment of food security

Постановка проблеми. Продовольча безпека є важливим складником економічної та національної безпеки держави. Сучасний кризовий стан української економіки зумовлює поглиблення соціально-економічних проблем, що призводять, своєю чергою, до погіршення продовольчого забезпечення населення. На тенденції

продовольчої безпеки позитивний вплив мають такі чинники, як достатньо розвинутий аграрний сектор економіки, забезпеченість продовольчими ресурсами за рахунок нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення самозабезпечення держави продовольством.

Однак, незважаючи на вказані сприятливі чинники, стан продовольчої безпеки держави все ще залишається незадовільним, оскільки фактичний рівень споживання продуктів харчування населенням не відповідає раціональним нормам, спостерігається незбалансованість раціону. Через низьку купівельну спроможність забезпечувати потреби у поживних речовинах громадянам України доводиться за рахунок дешевших і менш якісних продуктів харчування. За достатньої кількості продовольства населення країни не може дозволити собі споживання життєво важливих продуктів харчування на достатньому з медичного погляду рівні. Окреслене коло проблем підсилюється нерозвиненою системою державного контролю над якістю продовольства, невідповідністю державних інструментів регулювання ринковим потребам. Наслідками є гальмування розвитку експортного потенціалу держави, зниження конкурентоспроможності аграрного сектору на вітчизняному та світових ринках.

Таким чином, необхідна ефективна стратегія державної продовольчої безпеки, яка, своєю чергою, потребує об'єктивної аналітичної основи. Тому оцінка сучасних тенденцій продовольчої безпеки та виявлення ключових проблем підсилює необхідність удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження ключових питань продовольчої безпеки держави досить ґрунтовно проведено у фундаментальних працях таких учених, як: О. Білорус, О. Бородіна, Я. Жаліло, Г. Калетнік, С. Кваша, Б. Пасхавер, Р. Тринько, І. Романюк, В. Трегобчук, О. Шпичак та ін. Регулювання питань методичного забезпечення оцінки стану продовольчої безпеки України за розробленими індикаторами здійснюється чинними нормативно-правовими актами та методичними рекомендаціями. Теоретичні та методичні аспекти оцінки державної продовольчої безпеки представлено у наукових працях В. Власова, О. Гойчук, О. Кардаш, П. Саблука та ін. Незважаючи на те що вітчизняні та зарубіжні фахівці та законотворці зробили суттєвий внесок у формування методичних засад аналізу стану продовольчої безпеки, більшість розглянутих методик у нормативно-правових актах та авторських працях залишає осторонь необхідність подальшого розроблення стратегії на основі аналітичної бази за існуючими показниками та індикаторами. У результаті оцінка продовольчої безпеки проводиться фрагментарно, достатньо складно виокремити проблемні складники та окреслити пріоритетні вектори стратегічного планування. Розроблення та реалізація стратегії продовольчої безпеки потребує поглибленої аналітичної бази для виявлення існуючих проблем і розроблення рекомендацій щодо їх усунення у довгостроковій перспективі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних методичних підходів до оцінки стану державної продовольчої безпеки та аналіз тенденцій продовольчої безпеки за допомогою системи індикаторів продовольчої безпеки та їхніх граничних значень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні методичні підходи до аналізу стану продовольчої безпеки як одного зі складників економічної безпеки викладені у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277. Оцінка рівня продовольчої безпеки, згідно з указаними рекомендаціями, проводиться за допомогою системи індикаторів, серед яких: добова калорійність харчування, тис ккал; співвідношення обсягів виробництва і споживання основних груп продовольчих товарів, %; виробництво зерна на 1 особу, т; рівень запасів зерна на кінець періоду, % до споживання; частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств, % [5]. У Методичних рекомендаціях представлений алгоритм розрахунку показників та джерела вхідної інформації. Наведені показники не дають змоги ефективно оцінити рівень продовольчої безпеки через відсутність важливих складників економічної доступності продовольства для громадян.

Оцінювання рівня продовольчої безпеки найчастіше проводиться за методикою визначення основних індикаторів продовольчої безпеки від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки», яка містить такі індикатори та їхні порогові значення [2].

1. Добова енергетична цінність раціону, що дорівнює сумі добутків маси продуктів, спожитих людиною за добу, та їх енергетичної цінності. Мінімальне граничне значення становить 2 500 ккал на добу, при цьому в добовому раціоні продуктів тваринного походження повинно бути 55%.

У таблиці представлено дані щодо добової енергетичної цінності раціону та розраховано структуру харчування.

Таким чином, можна зробити висновок, що хоча калорійність середньодобового раціону населення і перевищує рекомендоване значення 2 500 ккал, але перевищення є несуттєвим. Окрім того, у добовому раціоні частка продуктів тваринного походження становить лише 29% за норми 55%. Спостерігається низький рівень споживання продуктів тваринного походження в раціоні населення. Основну частину калорій українці споживають разом із продукцією рослинного походження.

2. Достатність споживання у розрізі основних видів продуктів харчування, що розраховується як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою з медичного погляду.

Таблиця 1

Добова енергетична цінність раціону

Показники та одиниці виміру	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Калорійність середньодобового раціону населення, ккал	2969,0	2939,0	2799,0	2742	2707
у т. ч. продукти тваринного походження	868,0	849,0	791,0	790	781
продукти рослинного походження	2101,0	2090,0	2008,0	1952	1926
Частка продуктів тваринного походження у раціоні (нормативне значення – 55%)	29	29	28	29	29

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 2

Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування

Види продуктів харчування та одиниці виміру	Раціональна норма споживання на особу за рік [6; 7]	Фактичне споживання					Індикатор достатності споживання				
		2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
м'ясо і м'ясопродукти, кг	80	54,1	50,9	51,4	51,7	58,8	0,68	0,64	0,64	0,65	0,74
молоко і молочні продукти, кг	380	222,8	209,9	209,5	200	229,2	0,59	0,55	0,55	0,53	0,60
яйця, шт.	290	310,0	280,0	267	273	228	1,07	0,97	0,92	0,94	0,79
риба і рибопродукти, кг	20	11,1	8,6	9,6	10,8	16,8	0,56	0,43	0,48	0,54	0,84
цукор, кг	38	36,3	35,7	33,3	30,4	32,4	0,96	0,94	0,88	0,80	0,85
олія та інші рослинні жири, кг	13	13,1	12,3	11,7	11,7	18	1,01	0,95	0,90	0,90	1,38
картопля, кг	124	141,0	137,5	139,8	143,4	75,6	1,14	1,11	1,13	1,16	0,61
овочі та баштанні продовольчі культури, кг	161	163,2	160,8	163,7	159,7	106,8	1,01	1,00	1,02	0,99	0,66
фрукти, ягоди та виноград, кг	90	52,3	50,9	49,7	52,8	45,6	0,58	0,57	0,55	0,59	0,51
хліб і хлібні продукти, кг	101	108,5	103,2	101	100,8	99,6	1,07	1,02	1,00	1,00	0,99

Джерело: складено автором за даними [14]

У таблиці представлено дані щодо достатності споживання основних продуктів харчування населенням України та обчислено індикатор достатності споживання.

Аналіз даних таблиці дає змогу зробити висновок, що населення України не має можливості достатнього харчування відповідно до потреб організму майже за всіма видами продовольства, крім олії та рослинних жирів. Це свідчить про негативні тенденції та наближення рівня продовольчої безпеки за даним показником до критичного рівня. Низький рівень споживання продуктів харчування є наслідком не стільки недостатніх обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, скільки низької платоспроможності населення, особливо певних соціальних груп.

3. Достатність державних продовольчих запасів зерна, що обчислюється як співвідношення між обсягами державного резерву зерна та обсягами споживання населенням хліба й хлібопродуктів у

перерахунку на зерно. Згідно зі ст. 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства», Аграрний фонд створює державний інтервенційний фонд для забезпечення продовольчої безпеки, який повинен перевищувати 20% обсягу річного внутрішнього споживання продукту за попередній маркетинговий період [1].

У таблиці показано обсяги державних продовольчих запасів зерна за останні роки.

Очевидно, що зі зростанням обсягів споживання продовольчого зерна скорочується й обсяг державного продовольчого резерву.

4. Економічна доступність продовольства, що дорівнює частці сукупних витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств. Гранічне максимальне значення показника – 60%.

Проведемо аналіз економічної доступності продуктів харчування за даними таблиці.

Згідно з даними таблиці, можна стверджувати, що у структурі витрат населення витрати на про-

Таблиця 3

Обсяг державних продовольчих запасів зерна

Показники та одиниці виміру	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Визначений Законом України «Про державну підтримку сільського господарства» обсяг державного інтервенційного фонду, % до обсягів внутрішнього споживання	20	20	20	20
Середньорічне внутрішнє споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, тис т	6224	5897	5745	5655
Обсяги продовольчого зерна в державному продовольчому резерві, тис т	124480	117940	114900	113100

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 4

Економічна доступність продовольства

Показники та одиниці виміру	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Сукупні витрати на продукти харчування в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2101,4	2629,5	2848,8	3419,8	3963,2
Частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої у структурі сукупних витрат домогосподарств, %	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 5

Аналіз диференціації вартості харчування за соціальними групами

Показники та одиниці виміру	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Витрати на продукти харчування 20% домогосподарств із найнижчими доходами, грн/міс.	2189,35	2228,44	2289,53	2761,87
Витрати на продукти харчування 20% домогосподарств із найвищими доходами, грн/міс.	3284,03	3298,68	3650,14	4464,24
Диференціація вартості харчування за соціальними групами, разів	1,50	1,48	1,59	1,62

Джерело: складено автором за даними [10; 14]

довольство менше нормативного значення 60%, при цьому в економічно розвинених державах цей показник становить від 10% до 15%. Незважаючи на те що формально умова забезпечення продовольчої безпеки виконується, продовольчі витрати становлять близько половини витрат населення, що свідчить про низький рівень життя населення та загрозу продовольчій безпеці. Низька купівельна спроможність населення є найбільш важливим чинником низького продовольчого забезпечення українців.

5. Диференціація вартості харчування за соціальними групами, що визначається як відношення витрат на харчування 20% домогосподарств із найвищими доходами до витрат на харчування 20% домогосподарств із найнижчими.

У таблиці показано динаміку даного показника продовольчої безпеки.

Таким чином, коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,62 проти 1,59 у 2016 р. Домогосподарства, які за

рівнем середньодушових еквівалентних доходів належать до першого квінтіля, практично перебувають на межі продовольчої небезпеки, оскільки частка їхніх споживчих витрат на продовольство наближається до порогового критерія (60%) [10].

6. Ємність внутрішнього ринку, що розраховується у натуральних показниках у розрізі видів продуктів та дорівнює добутку споживання харчового продукту та середньорічної кількості населення.

Показник ємності внутрішнього ринку є важливим складником для складання балансів попиту і пропозиції та визначення продовольчої незалежності за окремим продуктом. У таблиці нижче покажемо ємність внутрішнього ринку окремих видів продовольства.

Таким чином, у зв'язку зі зменшенням обсягів споживання населенням окремих продуктів харчування, спостерігається зменшення ємності внутрішнього ринку, що видно по результатах аналізу. Скорочення ємності внутрішнього ринку спостеріга-

Таблиця 6

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, тис т

Види продуктів харчування	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
м'ясо і м'ясопродукти	2447,8	2176,5	2188,8	2191,4	2478,6
молоко і молочні продукти	10080,8	8975,3	8921,5	8477,3	9661,5
яйця	14026,2	11972,7	11370,1	11571,5	9610,9
риба і рибопродукти	502,2	367,7	408,8	457,8	708,2
цукор	1642,4	1526,5	1418,1	1288,5	1365,8
олія та інші рослинні жири	592,7	525,9	498,2	495,9	758,8
картопля	6379,7	5879,5	5953,3	6078,2	3186,8
овочі та баштанні продовольчі культури	7384,1	6875,8	6971,1	6769,1	4502,0
фрукти, ягоди та виноград	2366,4	2176,5	2116,4	2238,0	1922,2
хліб і хлібні продукти	4909,2	4412,8	4301,0	4272,5	4198,5

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 7

Продовольча незалежність за основними продуктами харчування, %

Види продуктів харчування	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
м'ясо і м'ясопродукти	8,21	7,26	8,31	10,63
молоко і молочні продукти	3,54	0,87	1,18	1,56
яйця	0,86	1,59	0,76	1,05
цукор	0,43	0,26	0,35	0,54
олія та інші рослинні жири	37,62	30,42	43,95	48,19
картопля	0,63	0,29	0,45	0,39
овочі та баштанні продовольчі культури	3,05	1,38	1,95	1,91
фрукти, ягоди та виноград	36,17	27,02	34,59	36,60
хліб і хлібні продукти	5,36	4,31	5,58	5,97

Джерело: складено автором за даними [14]

ється по таких видах продовольства, як картопля, овочі та баштанні продовольчі культури, фрукти, ягоди та виноград, хліб і хлібні продукти, яйця.

7. Продовольча незалежність за окремим продуктом, що дорівнює відношенню обсягу імпорту та ємності внутрішнього ринку в натуральних показниках. Граничний максимальний критерій встановлено на рівні 30%. Методика № 1379 зобов'язує також проводити щорічну оцінку стану продовольчої безпеки держави за представленими індикаторами [2].

У таблиці показано динаміку продовольчої незалежності за основними продуктами харчування.

Аналіз таблиці дає змогу зробити висновок, що продовольча незалежність перевищує 30%-й рівень за такими продуктами харчування, як олія та інші рослинні жири та фрукти, ягоди та виноград. У цілому можна стверджувати, що в Україні продовольча незалежність забезпечена практично за всіма видами продовольства на високому рівні протягом останніх років. Задоволення потреб населення в життєво важливих продуктах харчування здійснюється за рахунок вітчизняного виробництва.

На основі аналізу стану продовольчої безпеки за Методикою № 1379 можна зробити загальний висновок, що розглянута система індикато-

рів не дає змоги об'єктивно оцінити стан продовольчої безпеки України, оскільки до Методики не включено показники аграрного виробництва та його ефективності. Також не передбачено оцінку ресурсного забезпечення аграрного сектору та імпортозалежності продовольчого постачання країни, що надзвичайно важливо для стратегічного планування. Крім того, достатність споживання основних харчових продуктів оцінюється лише за відповідністю раціональним нормам та енергетичною цінністю, при цьому не враховується збалансованість харчування за видами походження продовольства, що становить основу повноцінного харчування. Не передбачено показники якості й безпечності продуктів харчування, що особливо актуально в сучасних умовах.

У проєкті закону України «Про продовольчу безпеку» № 8370-1 надано перелік із восьми індикаторів, що характеризують стан загрози продовольчій безпеці України за невідповідності фактичних значень індикаторів установленим граничним показникам [3]. Законопроектом пропонуються граничні значення тільки для трьох із восьми індикаторів.

На основі порівняльного аналізу розглянутих нормативних документів можна зробити висновок, що лише один із них – індикатор економічної доступності харчових продуктів – включений

Індекси цін на сільськогосподарську продукцію, у відсотках до попереднього року

Види продуктів харчування	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
м'ясо і м'ясопродукти (у середньому)	122,9	138,6	100,4	140,1
молоко і молочні продукти	106,5	120,8	126,1	131
яйця	118,6	167,5	83,5	104,3
цукор	122,1	160,5	105,9	98,1
олія	124,9	182,8	114,2	104,2
картопля	112,3	79,9	104,9	127,1
овочі та баштанні продовольчі культури	137,6	142,7	108,4	112,4
фрукти, ягоди та виноград	116,6	163,7	99,1	134,4
хліб і хлібні продукти (зерно)	132,8	156,6	119	109,2

Джерело: складено автором за даними [14]

в обидва переліки в однаковому формулюванні. Передбачений законопроектом індикатор рівня споживання населенням харчових продуктів складається з двох основних індикаторів, наведених у Методиці: забезпечення раціону основними видами продуктів (мінімально допустимий критерій – 17%) та добової енергетичної цінності раціону (мінімально допустимий критерій – 2 500 ккал).

У законопроекті відсутні основні цільові соціальні індикатори продовольчої безпеки (диференціація вартості харчування за соціальними групами та ємність внутрішнього ринку), які включені в Методику. Однак система індикаторів законопроекту розширена новими:

- 1) фізична доступність продуктів харчування, що включає додатково сім показників;
- 2) стійкість продовольчого ринку, що включає додатково чотири показники;
- 3) безпечність і якість продуктів харчування, що включає додатково три показники;
- 4) рівень розвитку агропродовольчої сфери, що включає додатково сім показників;
- 5) характеристика природно-ресурсного потенціалу та ефективність використання, що включає додатково три показники.

Таким чином, можна спостерігати перехід від акценту індивідуальної продовольчої безпеки (окремої людини) до загальної (наявність ресурсу в цілому). Згідно із законопроектом, у системі індикаторів продовольчої безпеки України під час оцінки її загроз особлива увага приділяється рівню незалежності продовольчого ринку, який визначається показниками:

- 1) продовольча незалежність продуктів харчування (частка імпорту у загальній структурі їх реалізації);
- 2) рівень самозабезпеченості продовольчими товарами (достатність їх запасів);
- 3) обсяг державних запасів продовольства;
- 4) баланс зовнішньої торгівлі харчовими продуктами.

На основі специфіки показників продовольчої безпеки, згідно з проектом закону України

№ 8370-1, доповнимо проведений аналіз стану продовольчої безпеки оцінкою індексів цін на продовольство, рівня рентабельності та рівня самозабезпеченості продовольчими товарами, що розрахована як відношення обсягів виробництва до обсягів внутрішнього використання на території України.

Таким чином, суттєве зростання цін на основні продукти харчування призводить до підвищення витрат домогосподарств, зниження економічної доступності та порушення збалансованої структури харчування і погіршення його якості. Найбільш стрімким виявилось зростання цін на продукти тваринницького походження (м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молочні продукти) та фрукти.

За даними таблиці можна зробити висновок, що в Україні нерентабельне виробництво м'яса і м'ясопродуктів, яєць, низькорентабельне виробництво цукру, картоплі, овочів. Це означає, що для повноцінного харчування населення даними видами продовольства за доступними цінами необхідні заходи державної підтримки товаровиробників та регулювання цін.

Необхідність гарантування продовольчої безпеки вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення за умови застосування ефективної державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та контролю імпорту для захисту внутрішнього ринку від конкуренції. У таблиці представлено показники самозабезпеченості видами продовольства в Україні.

Таким чином, за рахунок власного виробництва повністю забезпечується споживання населенням м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів, хліба та хлібобулочних виробів, яєць, овочів і баштанних продовольчих культур, картоплі, олії, цукру. Виробництво олійних, зернових культур покриває фонд споживання всередині країни в декілька разів та формує потужну базу українського аграрного експорту.

Проведемо аналіз балансу зовнішньої торгівлі харчовими продуктами за допомогою показників:

Таблиця 9

Рівень рентабельності виробництва основних видів продовольства, %

Види продуктів харчування	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
м'ясо і м'ясопродукти (у середньому)	-21,13	-9,08	-13,85	-6,43	-5,42
молоко і молочні продукти	11,10	12,70	18,60	26,90	16,1
яйця	58,80	60,90	0,50	-9,00	5,4
цукор	17,80	27,70	24,60	12,40	-11,4
олія	36,70	78,40	61,90	41,30	32,5
картопля	9,90	24,60	0,60	10,00	6,8
овочі та баштанні продовольчі культури	14,50	32,00	15,30	9,90	16,7
фрукти, ягоди, виноград	65,80	58,30	25,00	35,40	38,2
хліб і хлібні продукти (зерно)	25,70	42,60	37,80	25,00	24,7

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 10

Самозабезпеченість основними видами продовольства

Види продуктів харчування	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
м'ясо і м'ясопродукти	101,20	106,2	105,4	105,1
молоко і молочні продукти	103,60	105,0	103,6	107,7
яйця	116,50	113,9	114,0	119,8
цукор	131,7	95,5	142,3	158,4
олія та інші рослинні жири	878,1	872,6	1088,3	1265,5
картопля	105,50	96,3	101,6	101,7
овочі та баштанні продовольчі культури	103,40	100,3	101,6	102,9
фрукти, ягоди та виноград	82,00	92,3	84,9	82,9
хліб і хлібні продукти	230,90	238,9	290,5	292,2

Джерело: складено автором за даними [14]

Таблиця 11

Аналіз балансу зовнішньої торгівлі харчовими продуктами

Види продуктів харчування	Торговельне сальдо, тис т				Коефіцієнт покриття імпорту експортом			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
м'ясо і м'ясопродукти, кг	17,0	87,0	121,0	118,0	1,08	1,55	1,66	1,51
молоко і молочні продукти, кг	170,0	386,0	329,0	703,0	1,48	5,95	4,13	6,33
яйця, шт.	2424,2	1991,3	1852,8	2562,8	21,00	11,45	22,40	22,14
цукор, кг	33,0	149,0	500,0	610,0	5,71	38,25	101,00	88,14
олія та інші рослинні жири, кг	4355,0	4093,0	4885,0	5749,0	20,53	26,58	23,31	25,05
картопля, кг	-23,0	-2,0	-22,0	-6,0	0,43	0,88	0,19	0,75
овочі та баштанні продовольчі культури, кг	69,0	117,0	88,0	315,0	1,31	2,23	1,65	3,44
фрукти, ягоди та виноград, кг	-506,0	-264,0	-449,0	-528,0	0,41	0,55	0,39	0,36
хліб і хлібні продукти, кг	33160,0	38148,0	41211,0	42244,0	127,08	201,78	172,71	166,66

Джерело: складено автором за даними [14]

торговельне сальдо, що визначається як різниця вартісних обсягів експорту й імпорту продовольства, та коефіцієнту покриття імпорту експортом (індекс стану балансу), що визначається відношенням обсягів експорту продовольства до обсягів імпорту [17].

Аналіз незалежності продовольчого ринку є ключовим у зовнішній торгівлі України продо-

вольством, оскільки за результатами розрахунків його критеріїв уводяться законні обмеження щодо експорту та імпорту продовольства або інші обмеження стосовно забезпечення продовольчої безпеки без порушення міжнародно-правових зобов'язань держави, зокрема норм СОТ.

Критичне осмислення положень законопроекту № 8370-1 дає змогу зробити висновок, що

врахування показників оцінки продовольчого ринку та державних запасів продовольства вкрай важливе для формування ефективної стратегії продовольчої безпеки. Але серед переліку показників законопроекту відсутні ті, що відображають ефективність виробництва продовольства та забезпечення ним внутрішніх потреб країни. Нормативні документи містять методичні підходи до розрахунку показників та їх інформаційних джерел, але є недостатньо досконаліми і потребують уточнень, ґрунтовних досліджень й аргументованих рекомендацій.

У працях вітчизняних науковців зміст поняття продовольчої безпеки зводиться до визначення системи критеріїв і показників, що дають змогу всебічно охарактеризувати її поточний стан, динаміку і тенденції зміни. Під час оцінювання продовольчої безпеки виділяють такі блоки індикаторів: достатності, доступності, незалежності, стійкості, безпечності та якості, фізичної доступності, економічної доступності. Також пропонується розподілити сформовану множину показників за кожним із блоків індикаторів [9].

Інші дослідники пропонують для діагностики продовольчої безпеки враховувати такі чинники: рівень і структуру кінцевого споживання продуктів харчування; стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення; обсяги і структуру експорту-імпорту продовольства в регіоні, які характеризують між-регіональний аспект відтворення; якість і безпеку продовольства [8].

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що наявні методичні підходи до аналізу стану продовольчої безпеки в Україні представлені сукупністю нормативно-правових актів, недостатньо узгоджених між собою. Граничні значення встановлені не для всіх розглянутих індикаторів, при цьому відсутні навіть рекомендовані порогові значення. Прийнята система індикаторів не дає змоги об'єктивно й усебічно оцінити стан і динаміку продовольчої безпеки з урахуванням завдань стратегічного планування та прийняття обґрунтованих стратегічних рішень, а тому не може бути ефективною методичною базою для розроблення стратегії продовольчої безпеки. Сьогодні економічна наука та законодавча база не мають єдиного підходу до аналізу стану продовольчої безпеки. Необхідне розроблення аналітичної бази для формування стратегії продовольчої безпеки, що може охоплювати:

- розроблення об'єктивної системи показників, яка б урахувала всі складники, від яких залежить продовольча безпека, а саме: виробництво, ринок, ресурси та соціальний аспект;
- розроблення системи інформаційного забезпечення оцінювання та попередження загроз продовольчій безпеці;

- розроблення інформаційної системи для автоматизації моніторингу стану продовольчої безпеки;

- застосування методологічних підходів стратегічного планування для вдосконалення процесу формування стратегії продовольчої безпеки та її реалізації.

Висновки з проведеного дослідження.

Оцінка стану продовольчої безпеки показала, що основними загрозами продовольчій безпеці держави є незбалансоване споживання продуктів харчування. Відзначається недоїдання за такими групами продовольства, як м'ясо, молоко, риба, плоди та ягоди. Висока диференціація рівня життя населення за соціальними групами та економічна недоступність продовольства через невисокі та нестабільні доходи населення, зростання споживчих цін на продовольчі товари швидшими темпами, ніж доходи, не дають змоги забезпечити продовольчу безпеку на достатньому рівні для якісного і повноцінного харчування населення.

Проведене дослідження наявних методичних підходів до аналізу стану продовольчої безпеки країни свідчить, що державні нормативно-правові акти, які регулюють методичне забезпечення її оцінки, не узгоджені між собою у частині переліку показників та їхніх нормативних значень. Запропоновані індикатори не дають змоги провести об'єктивний системний аналіз стану і динаміки продовольчої безпеки з урахуванням стратегічних завдань. Методична основа формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки сьогодні остаточно не сформована. Критичний аналіз наукової літератури та нормативно-правового забезпечення показав, що в сучасних умовах в Україні не прийнятий єдиний методичний підхід до аналізу й оцінки стану продовольчої безпеки за системою показників, які безпосередньо визначають її рівень.

Таким чином, постає необхідність удосконалення методичного та методологічного забезпечення оцінки продовольчої безпеки, яка б урахувала складники стратегії продовольчої безпеки та давала б змогу виявити напрями стратегічного планування, що потребують посиленої уваги, і, навпаки, напрями, на основі яких можна сформувати надійне підґрунтя для укріплення продовольчої безпеки країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарства» від 24.06.2004 № 1877-IV (редакція від 15.08.2018). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15> (дата звернення: 25.07.2019).
2. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена Постановою

Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» (редакція від 21.10.2011). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п> (дата звернення: 25.07.2019).

3. Проект закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (дата звернення: 25.07.2019).

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-п> (дата звернення: 25.07.2019).

5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi> (дата звернення: 25.07.2019).

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.01.2013 № 16 «Про затвердження Методичних рекомендацій для лікарів загальної практики – сімейної медицини з приводу консультування пацієнтів щодо основних засад здорового харчування». URL : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130114_0016.html (дата звернення: 25.07.2019).

7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» від 18.11.1999 № 272. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (дата звернення: 25.07.2019).

8. Власов В.І., Саблук В.П., Лисак М.А. Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2009. № 8. С. 43–45.

9. Кардаш О.Л. Сучасне методичне забезпечення оцінювання продовольчої безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 194–199.

10. Продовольча безпека в Україні у 2017 році. Огляд основних індикаторів. URL : <http://edclub.com.ua/> (дата звернення: 25.07.2019).

11. Гойчук О.І. Критерії продовольчої безпеки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2004. № 1. С. 42–44.

12. Гуменний В.Д., Музика П.М. Стан продовольчої безпеки населення України на початку тисячоліття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. Т. 16. № 1(1). С. 134–150.

13. Жаліло Я.А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 104 с.

14. Сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.07.2019).

15. Малигіна В.Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни : монографія ; Донець, нац.

ун-т економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського. Донецьк : Ноулідж, 2011. 471 с.

16. Мостова А.Д. Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 42–47.

17. Міжнародна торгівля : підручник / Ю.Г. Козак та ін. Київ – Катовіце – Краков : Центр учбової літератури, 2015. 272 с.

18. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення : монографія / Р.І. Тринько та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 303 с.

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004) Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva [On state support for agriculture]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15> (Accessed 25 July 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007) Metodyka vyznachennia osnovnykh indyikatoriv prodovolchoi bezpeky "Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky" [Methodology for determining the main indicators of food security "Some issues of food security"]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п> (Accessed 25 July 2019).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011) Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy [About the food security of Ukraine]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (Accessed 25 July 2019).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016) Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia [On approving sets of food products, sets of non-food products and sets of services for major social and demographic groups]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-п> (Accessed 25 July 2019).

5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013) Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi> (Accessed 25 July 2019).

6. Ministry of Health of Ukraine (2013) Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii dlia likariv zahalnoi praktyky – simeinoi medytsyny z pryvodu konsultuvannia patsientiv shchodo osnovnykh zasad zdorovoho kharchuvannia [On Approval of Methodological Recommendations for General Practitioners – Family Medicine on Consultation of Patients on the Basic Principles of Healthy Nutrition]. Available at: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130114_0016.html (Accessed 25 July 2019).

7. Ministry of Health of Ukraine (1999) Pro zatverdzhennia Norm fiziolohichnykh potreb naseleennia Ukrainy v osnovnykh kharchovykh rehovynakh ta enerhii [On Approval of the Norms of Physiological Needs of the Population of Ukraine in the Basic Nutrients and Energy]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (Accessed 25 July 2019).

8. Vlasov V.I., Sabluk V.P. and Lysak, M.A. (2009) *Metodychni pidkhody shchodo otsinky prodovolchoi bezpeky krainy* [Methodological Approaches to Assessing Food Security of the Country], *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 43-45. (in Ukrainian)
9. Kardash O.L. (2015) *Suchasne metodychne zabezpechennia otsiniuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Modern methodological support for food safety assessment of Ukraine], *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5(1), pp. 194-199. (in Ukrainian)
10. *Prodovolcha bezpeka v Ukraini u 2017 rotsi. Ohliad osnovnykh indyikatoriv* [Food security in Ukraine in 2017. Overview of the Main Indicators]. Available at: <http://edclub.com.ua/> (Accessed 25 July 2019).
11. Hojchuk O.I. (2004) *Kryterii prodovolchoi bezpeky* [Criteria for food security], *Visnyk Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol 1, pp. 42-44. (in Ukrainian)
12. Humennyj V.D. and Muzyka P.M. (2014) *Stan prodovolchoi bezpeky naselennia Ukrainy na pochatku tysiacholittia* [The state of food security of the population of Ukraine at the beginning of the millennium], *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij im. Gzhyts'koho*, vol. 16, № 1(1), pp. 134-150. (in Ukrainian)
13. Zhalilo Ya.A. (2011) *Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Development of agrarian production as a prerequisite for ensuring food security of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine. (in Ukrainian)
14. Sait Derzhavnoi sluzhby statystryky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25 July 2019)
15. Malyhina V.D. (2011) *Metodolohiia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy* [Methodology of ensuring food safety of the country], NOULIDZh, Donetsk, Ukraine. (in Ukrainian)
16. Mostova A.D. (2017) *Udoskonalennia metodychnoho zabezpechennia analizu stanu prodovolchoi bezpeky krainy* [Improvement of the methodological support of the analysis of the state of food security of the country], *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 42-47. (in Ukrainian)
17. Kozak Yu.H. (2015) *Mizhnarodna torhivlia* [International Trade]. Kyiv – Katovitse – Krakov: Tsentр uchbovoi literatury, Ukraine. (in Ukrainian)
18. Tryn'ko R.I. (2011) *Prodovol'cha bezpeka krainy: stan ta perspektyvy zmitsnennia* [Food safety of the country: the state and prospects of strengthening], L'VDUVS, L'viv, Ukraine. (in Ukrainian)